

OSMANLI DEVLETİ'NİN BATAVYA BAŞŞEBENDERİ HACI RASİM BEY'İN HAYATI, FAALİYETLERİ VE MECLİS-İ MEBUSAN'A SUNDUĞU ARZUHALI¹²

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY³
Zübeyir TETİK⁴

ÖZET

Şebenderlik; Osmanlı Devleti'nde önceleri tüccarlar arasındaki ihtilâfi çözmekle görevli memur iken daha sonra konsolosluga dönüŐen dış temsilcinin unvanı olmuştur. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıldan itibaren birçok devletin kendi ülkesinde konsolosluklar açmasına izin vermesine rağmen, kendisi bu konuda oldukça geç kalmış ve yabancı ülkelerde Osmanlı konsolosluklarının açılması XIX. yüzyıl gibi çok geç bir tarihte gerçekteŐmiştir. Osmanlı Devleti sadece Avrupa'da değil Güney Doğu Asya'da da Müslüman halk ile bağlantı kurmak ve bu bölgede halifenin nüfuzunu artırmak için konsolosluklar açmıŐtır. Bunlardan biri de günümüzde Endonezya Cumhuriyeti'nin başŐehri olan Cakarta'dadır. Hollanda sömürgesi döneminde ismi Batavya olan bu Őehirde açılan konsoloslukta 1883 yılından itibaren resmi olarak birçok Şehbender görev yapmıştır. Nitekim, bu Şehbenderlerden biri de Hacı Rasim Bey'dir. 1904-1908 yılları arasında Batavya Başşehbenderliği yapan Hacı Rasim Bey, İkinci MeŐrutiyetin ilanını müteakib Batavya'da başından geçen talihsiz bir olay sebebiyle görevinden azledilmiŐ ve İstanbul'a dönmüŐtür. Tekrar ataması yapılmayınca 1910 yılında görev yaptığı yerleri, Batavya'daki faaliyetlerini ve görevinden haksız yere azledildiğini anlatan bir arzuhal hazırlamış ve bunu matbaada bastırdıktan sonra Meclis-i Mebusân'a sunmuştur. İŐte bu çalıŐmada kısaca Batavya Başşehbenderliği'nin açılmasına değinildikten sonra, Hacı Rasim Bey'in hayatı ve memuriyeti, faaliyetleri ve 1910 yılında Meclis-i Mebusân'a sunduğu arzuhalini kısaca değerlendirilerek Osmanlı Devleti'nin Endonezya'daki siyasi, sosyal, ekonomik ve dini alanlardaki faaliyetlerine dair yapılan çalıŐmalar ortaya çıkarılmaya çalıŐılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehbenderlik, Osmanlı Devleti, Batavya Başşehbenderliği, Hacı Rasim Bey, Endonezya.

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel AraŐtırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2018-6753 numaralı yüksek lisans projesi kapsamında hazırlanmıŐtır. Bilimsel AraŐtırma Koordinasyon Birimi'ne desteğinden dolayı teŐekkürlerimizi sunarız.

² Bu Makale 27-29 Nisan 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiŐtir.

³ Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İŐlam Tarihi Anabilim Dalı

⁴ Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İŐlam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Şehbender kelimesi, Osmanlı Devleti'nde konsolos anlamında kullanılan bir terimdir. Farsça kökenli bir terim olan şehbender (konsolos) kelimesi etimolojik bakımdan değerlendirildiğinde iki kelimenin birleşiminden oluştuğu görülmektedir. Bu kelimeler “şeh” ve “bender” kelimeleridir. Şehbender terimi, Farsça padişah, hükümdar veya kral anlamlarına gelen “şeh veya şah”⁵ denilen kelime ile yine Farsça ticaret yeri, işlek ticaret iskelesi manasında kullanılan “bender”⁶ kelimelerinin terkiibinden oluşmaktadır. Buna göre şehbenderlik terimi basitçe tanımlandığında “tüccar başı” ya da “bir kimsenin yabancı bir ticaret şehri veya iskelesinde kendi ülkesinin padişahı adına bulunan kimse” anlamına gelir.⁷ Başka bir deyişle şehbender kelimesini “Bir devlet tarafından diğer bir devletin ticaretgâh bir şehir veya iskelesinde teb’asının hukukunu müdafaa ve umûr-u münâsebet-i ticariyyelerine nezâret etmek üzere tayin ve ikame ettirdiği memur.”⁸ şeklinde de tarif edilmiştir.

Batı dillerinde şehbender kelimesi yerine kullanılan konsolos kelimesi ise; Latince “danışmak, istişare etmek, düşünmek” mânalarına gelen “consulere” fiilinden türetilmiştir. Konsolos kelimesi, Roma’da önemli devlet meselelerini senato ile, yani halk meclisiyle görüşen devlet memurunu ifade ederken Ortaçağ’da ise şehbender kelimesine daha yakın bir anlam kazanarak yabancı ülkelerdeki bir nevi ticarî temsilciye verilen unvan haline gelmiştir.⁹ Yani kendisini görevlendiren ülkenin tüccarlarının yabancı ülkelerdeki temsilcisi konumundadır. Kısacası, Şehbender tâbiri ilk zamanlar Osmanlı Devleti’nde konsolos karşılığı olarak yabancı memleketlerde devletle memleket tebaasının ticarî menfaatlerini korumak vazifeleriyle mükellef tutulan memurlara unvan olarak verilmiştir. Şehbenderler; başşehbender, şehbender, şehbender vekili, şehbender memuru olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. 1908 Temmuz İnkılâbı’ndan sonra bu tabir terkedilerek batı dillerinde kullanılan konsolos kelimesi kullanılmıştır.¹⁰

Yurt dışındaki temsilciliklerin adı olarak şehbenderlik, tam manasıyla XIX. yüzyılda teşekkül etmiştir. Osmanlı Devleti XVI. yüzyıldan itibaren birçok devletin Osmanlı şehirlerinde konsolosluklar açmasına izin vermesine rağmen, kendisi bu konuda oldukça geç kalmış ve yabancı ülkelerde daimî Osmanlı temsilciliklerinin açılması ancak XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir.¹¹ 1836 yılında Hariciye Nezareti’nin kurulması ve 1839’da da Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra şehbenderliklerin sayısı her geçen gün artmıştır.¹²

⁵ Ferit Devellioğlu, “Şeh-Bender”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s.984.

⁶ Devellioğlu, *a.g.e.*, s.84.

⁷ Yasemin Zahide Erol, “Osmanlı Devletinde Şehbenderlik: Paris-Londra Örnekleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s.6.

⁸ Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317, s.790.

⁹ Ali İbrahim Savaş, “Konsolos”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c.26, s.178; M. Tayyip Gökbilgin, “Konsolos”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, c.6, s.836-840.

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, c.3, s.316.

¹¹ Geniş bilgi için bkz., Mehmet İpşirli, “Elçi (Osmanlılar)”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c.11, s.8-14.

¹² Hariciye Nezareti hakkında bkz., Carter Vaughn Fındley, “Hariciye Nezareti”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, c. 16, s. 178-180.

Başlangıçta daha çok ticari amaçlarla tayin edilen şebenderler, 1839 yılında Ticaret Nezareti'nin kurulmasıyla ticari görevlerini büyük oranda bu nezarete bırakarak günümüzdeki anlamıyla Hariciye Nezareti'ne bağlı konsolos vazifesi görmeye başlamışlardır.¹³

Uzun yıllar şebenderler gayrimüslim tüccarlar arasından seçilirken, XIX. yüzyılın ortalarına doğru az da olsa Müslümanlar da görev almışlardır. Aynı yüzyılın son çeyreğinde ise tüccarlar yerine genellikle bürokratlardan atama yapılmıştır. Fahri şebenderler genellikle mahallindeki tüccar veya eşraf kimselerden atanırken, vazifeli şebenderler resmi devlet görevlileri olup, görev mahallerine gidişleriyle beraber maaş bağlanmış ve tahsisat verilmiştir.¹⁴ XIX. yüzyılın ortalarına kadar şebenderlerin başlıca görevleri noterlik, deniz ticareti ya da gemicilikle ilgili hizmetler ve devlet hizmetleri şeklindedir. Bunlara ilaveten “belgelerin ve imzaların onaylanması, denizcilik ve ticaretle ilgili protesto namelerin yazılması, ölüm ve doğum kayıtlarının tutulması, evlendirme işlemleri, ticaret gemileri yasaları uyarınca kaptanları ve tayfaları ilgilendiren çeşitli işlemler; ticarî istihbarat” ile kendi uyruklarının haklarının korunması gibi görevleri vardır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bunlara siyasi görevler de ilave edilmiştir. Böylece şebenderlerden görev yaptıkları ülkedeki ahvali iyice gözlemleyip, her türlü havadisi rapor etmeleri ve önemli bilgileri şifreli olarak bağlı olduğu Hariciye Nezareti vasıtasıyla merkeze bildirmeleri beklenmiştir. Görevini kötüye kullanan şebenderler en hafif kınama cezasından görevden azledilmeye kadar ceza alabiliyorlardı.¹⁵

Konsoloslar bir devlet tarafından başka bir ülkeye, kendisini görevlendiren devletin sadece ticari menfaatlerini değil aynı zamanda kendi vatandaşlarının çıkarlarını korumak ve onların resmi işlemlerini tescil etmek üzere görevlendirilen memurlardır. Özellikle diplomatik ilişkiler olmak üzere devletlerarası her türlü münasebet elçilikler ve konsolosluklar vasıtasıyla gerçekleşir. Devletler kendi aralarındaki siyasi ve ticari ilişkilerini de bu gibi kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla yürütürler. Genellikle devletlerin başkentlerinde büyükelçiler bulunurken, bunların dışındaki diğer şehirlerde konsoloslar görev yapmaktadır.¹⁶

1. BATAVYA BAŞŞEBENDERLİĞİNİN AÇILMASI VE BATAVYA OSMANLI BAŞŞEBENDERLERİ

Batavya, günümüzde dünyada en fazla Müslüman nüfusun bulunduğu Endonezya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Cakarta'nın Hollanda sömürge dönemindeki adıdır. Cava adasının kuzeybatı kıyısında yer alan Cakarta şehri, tarih boyunca ticaret yollarının geçtiği önemli bir yerde konumlanmıştır. XVII. Yüzyıl başlarında şehri işgal eden Hollandalılar, tahrip ettikleri şehrin harabeleri üzerine etrafı yüksek surlarla çevrili yeni bir kale-şehir kurarak buraya ilkçağlarda Hollanda'daki eski bir kabilenin adı olan Batavlar'a izâfeten Batavya adını vermişler ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin ana merkezi yapmışlardır.¹⁷

¹³ Yasemin Zahide Erol, “Şebender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2015, c. 34, S. 57, s.223.

¹⁴ Mahmut Akpınar, “Osmanlı Devletinde Şebenderlik Müessesesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001, s.27-29.

¹⁵ Erol, *a.g.t.*, s.32.

¹⁶ M. Sadık Akdemir, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şebenderlikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2017, c.2, S.39, s.41.

¹⁷ İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, İSAM Yayınları, Ankara 1995, s.16-17. Ayrıca bkz., İsmail Hakkı Göksoy, “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, c.18, s.232-234.

Hollanda sömürge dönemi boyunca, 1945 yılına kadar şehir Batavya adıyla anılmıştır. Bağımsız Endonezya Cumhuriyeti kurulduğunda (17 Ağustos 1945) şehrin adı, Cakarta adıyla değiştirilmiştir. Bugün Endonezya'nın ticaret, sanayi, kültür ve finans merkezi haline gelen Cakarta, ülkenin en büyük şehridir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nin Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkileri XVI. Yüzyıla kadar dayansa da özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar bu ülkelerde herhangi bir resmi temsilci bulundurmamıştır. Ancak İngiltere ile tesis edilen yakın ilişkiler bilhassa Hindistan'daki hakimiyet bölgelerinde şebenderlikler kurulmasını beraberinde getirmiştir.¹⁹ Böylece ilk olarak 1849 yılında Hindistan'ın önemli iki şehri olan Bombay ve Kalküta şehirlerinde ilk Osmanlı şebenderlikleri açılmıştır.²⁰ Güneydoğu Asya ülkelerindeki ilk Osmanlı temsilciliği ise Singapur'da²¹ açılmıştır. Osmanlı topraklarına dahil olan Arap yarımadası ile Singapur arasındaki ticaretin ve hac trafiğinin yoğun olması sebebiyle Osmanlı hükümeti, İngiliz denetimindeki Singapur'da bir şebenderlik açma ihtiyacı hissetmiş ve 1864 yılında Seyyid Abdullah el-Cüneyd adlı mahalli bir tüccarı fahri şebender olarak atamıştır.²²

Hint Okyanusu'nda geniş bir sahada bulunan Hollanda sömürgelerinde Osmanlı şebenderliğinin kurulması ise İngiliz sömürgelerine göre daha geç tarihlidir. Bunun en önemli sebeplerinin başında Hollanda Hükümeti'nin 1856 yılına kadar Hint Okyanusu'ndaki sömürgelerinde hiçbir devlete konsolosluk açma izni vermemesi gelmektedir.²³ Ancak iki devlet arasında 20 Nisan 1857 tarihinde Lahey'de imzalanan ve on beş maddeden oluşan şebenderlik kurulmasına dair iki devlet arasında imzalanan anlaşma²⁴ ile Osmanlı Devleti, Hollanda sömürgesi altındaki Endonezya'da şebenderlik açma hakkı kazanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin devamlı iç karışıklıklarla uğraşması, mesafenin uzak olup haberleşme imkanının son derece kısıtlı olması, maddi imkanların yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı bölge ile münasebetlerde kesintiler yaşanmıştır.²⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti, ticaret ağının bu bölgeye henüz ulaşmamış olması nedeniyle ekonomik menfaat elde edilemeyeceğinden uzun yıllar şebenderlik açmak gibi bir girişimde bulunmamıştır.²⁶ Bölgede şebenderlik açma işine çok önem veren Sultan II. Abdülhamid'in direktifleri sonucunda ise Hariciye Nezareti Endonezya ve Hicaz arasında ticaret yapan Osmanlı tebaası tüccarın haklarını korumak ve Müslüman halkın sorunlarını yakından takip etmek maksadıyla 1881 yılında Hollanda sömürge yönetimi altındaki Batavya'da bir şebenderlik açmayı planlamıştır.

¹⁸ Sırrı Erinc, "Cakarta", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, c.7, s.30-32; Endonezya hakkında ayrıca bkz., İsmail Hakkı Göksoy, "Endonezya (Ülke'de İslamiyet)", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c.11, s.197-203.

¹⁹ Diren Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebenderliği: Kuruluşu, Baş Şebender Ali Galib Bey ve Layihası", *International Congress of Eurasian Social Sciences*, 2017, c.8, S.28, s.731.

²⁰ Azmi Özcan, *Pan-İslamizm (Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere, 1877-1924)*, İSAM Yayınları, Ankara 1997, s.144.

²¹ Singapur hakkında bilgi için bkz., Halil Kurt, "Singapur", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, c.37, s.249-250; İsmail Hakkı Göksoy, "Singapur (Tarih, Ülkede İslâmiyet)", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, c.37, s.250-252.

²² İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, s.94; Singapur Şebenderliğinin açılması ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz., H. Taner Seben, "Singapur'daki İlk Temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmed Ataullah Efendi", *Türkiye Cumhuriyeti Singapur Büyükelçiliği*.

²³ Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebenderliği: Kuruluşu, Baş Şebender Ali Galib Bey ve Layihası", s.732.

²⁴ BOA, A.DVN.NMH., 8/30.

²⁵ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s.345-346.

²⁶ Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebenderliği: Kuruluşu, Baş Şebender Ali Galib Bey ve Layihası", s.732.

Ancak bir takım maddi sıkıntılar sebebiyle ilk olarak buraya fahri şebender atanmasına karar verilmiş ve böylece gerekli vasıflara sahip olan Bağdatlı Seyyid Hızırzade Aziz Efendi 17 Şubat 1882 tarihinde Batavya'ya fahri şebender olarak tayin edilmiştir.²⁷ Ancak Hollanda denetimindeki Cava'da Osmanlı şebenderliğinin açılması da sıkıntılı olmuştur. Hollandalı yetkililer şebenderlik makamını konsolosluklara eşdeğer görmek istemeyerek bunu engellemeye çalışmışlardır. Fakat Osmanlı Hariciye Nezareti kararlı bir tavırla fahri şebender olarak tayin ettiği şahsın beratının geçerli olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Hariciye Nezareti, Seyyid Aziz Efendi'nin beraatını bahane ederek sonraki şebender atamalarına itiraz edebilecek olan Hollanda hükümetine mahal vermemek, Batavya'da mevcut olan İslam nüfusunun yanı sıra 10.000 civarında Arap kökenli nüfusun bulunması, bunların haklarının ve menfaatlerinin korunması için Batavya'ya merkezden muvazzaf bir şebenderin tayin edilerek burada bir şebenderhanenin açılmasını uygun ve gerekli görmüştür.²⁹ Umur-u Şebenderi Müdürü Yusuf Ziya Bey'in teşviki ve Hariciye Nazırı Arifi Paşa'nın desteği ile 12 Nisan 1883 tarihinde Hariciye Nezareti Tercüme Odası haleflerinden Ali Galip Bey 3.000 kuruş maaş ve 6.000 kuruş tahsisat ile Batavya'ya ilk muvazzaf başşebender olarak tayin edilmiştir.³⁰ 12 Haziran 1883 günü Batavya'ya ulaşan Ali Galip Bey Osmanlı Devleti'nin Batavya'daki ilk muvazzaf başşebenderi olarak göreve başlamıştır.³¹ Ali Galip Bey ilk iş olarak şebenderlik işlerini yürütmek için bir şebenderhaneye ihtiyaç duymuş ve bunun için bir yer kiralamıştır. Fakat kiralanan bu yerin Batavya şehir merkezine uzak olmasından ve şebenderlik işleri için elverişli olmaması nedeniyle burası terk edilerek Batavya şehir merkezinde aylık kirası 120 florin³² olan yeni bir yer kiralanmış ve şebenderhane hizmetine burada devam etmiştir.³³

Sonuç olarak; Batavya'daki Müslüman halkın menfaatlerini ve haklarını korumak, Hollanda sömürgesinin Müslümanlar üzerindeki sert yaptırımlarını engellemek, ticaret ilişkilerinin ve hac yolcularının güvenliğini sağlamak ve özellikle de İslam birliği siyaseti çerçevesinde halifenin ve Osmanlı Devleti'nin bölgede etkisini artırmak amacıyla ilk önce bölgede yaşayan ve ticaretle meşgul olan birinin fahri başşebender olarak atanmasıyla kurulan Osmanlı Devleti Batavya başşebenderliği, daha sonra merkezden maaşlı ve tahsisatlı muvazzaf bir şebenderin tayin edilmesi ve şehir merkezinde bir şebenderhanenin açılması ile kuruluş gayesine hizmet etmek için daha etkin ve daha verimli bir hale gelmiştir.

²⁷ BOA, İ.HR., 285/17778; Eraslan, *a.g.e.*, s.348; Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, s.96.

²⁸ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı Türk Tesirleri*, s.97.

²⁹ BOA, İ.HR., 289/18146.

³⁰ BOA, İ.HR., 289/18146; DH.SAİD.d., 1/990; DH.SAİD.MEM., 6/8; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.511.

³¹ BOA, Y.A.HUS., 174/28; Çakılcı, "Batavya'da Osmanlı Baş Şebenderliği: Kuruluşu, Baş Şebender Ali Galip Bey ve Layihası", s.734.

³² Hollanda para birimidir.

³³ BOA, İ.HR., 291/18283.

Ali Galib Bey yaklaşık üç yıl süren Batavya Başşehbenderliği görevinden sonra 7 Nisan 1886'de Bombay Başşehbenderliği'ne nakledilmiştir.³⁴ Boşalan Batavya Başşehbenderliği'ne ise aynı tarihte eski Sırbistan Komiseri İsmail Zühdü Efendi tayin edilmiştir.³⁵ Ancak Ali Galib Bey'in görev yerine gitmeden önce izinli olarak geldiği İstanbul'da 30 Temmuz 1886 tarihinde başka bir makama tayin edilmesiyle³⁶ İsmail Zühdü Efendi ataması yapılan Batavya'ya hiç gitmeden 23 Ağustos 1886 tarihinde boş kalan Bombay Başşehbenderliği'ne nakledilmiştir.³⁷

İsmail Zühdü Efendi'nin Bombay Başşehbenderliği'ne nakledilmesinin akabinde Batavya Başşehbenderliği'ne Eylül 1886'de Tahran Sefareti Başkatibi Ahmed Rıfki Efendi başşehbender olarak tayin edilmiştir.³⁸ Önceki başşehbenderlere nazaran Ahmed Rıfki Efendi Batavya'da daha fazla kalarak toplam 5 yıl başşehbenderlik görevini sürdürmüştür. 1891 yılında ise Barselona Başşehbenderliği'ne nakledilmiş³⁹ ve böylece Ahmed Rıfki Efendi'den boşalan Batavya Başşehbenderliği'ne yine aynı tarihte Veliyüddin Şemsi Bey tayin edilmiştir.⁴⁰

Arşiv belgelerine göre Batavya'da yaklaşık 4 yıl görev yaptığı tespit edilen Veliyüddin Şemsi Bey'in Batavya'daki görevinden azledilerek Paris Başşehbenderliği'ne tayin edilmesi⁴¹ ile bir yıl kadar boş kalan Batavya Başşehbenderliği'ne 9 Kasım 1895 tarihinde Novorossisk Şehbenderi Mehmed Fuad Bey nakledilmiştir.⁴² Kasım 1895 tarihinde Batavya'ya tayin edilen ve yaklaşık olarak 2 yıl görev yapan Mehmed Fuad Bey münhal olan Messina Şehbenderliği'ne tayin edilmiştir.⁴³ Böylece tekrardan boş kalan Batavya Başşehbenderliği'ne ise 15 Temmuz 1897 tarihinde Mehmed Kamil Bey atanmıştır.⁴⁴ Halifenin bölgedeki temsilcisi olarak bölgede büyük bir itibara sahip olan Mehmed Kamil Bey, bölge halkının halifeye olan bağlılığını artırmak ve onların sevgisini kazanmak için onlarla iyi ilişkiler kurarak sıkıntılarının tercümanı olmuştur. Bölge halkı üzerinde güçlü bir etkisi olan Mehmed Kamil Bey, Hollandalılar tarafından istenmeyen adam olarak görülmüş ve çeşitli iftiralara maruz kalmıştır.⁴⁵

³⁴ BOA, DH.SAİD.d., 1/990; DH.SAİD.MEM., 6/8; İ.HR., 301/19085; HR.SFR.3, 324/7; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.511.

³⁵ BOA, HR.SAİD., 2/3; DH.SAİD.d., 4/120; İ.HR., 301/19085; 302/19160.

³⁶ BOA, DH.SAİD.d., 1/990; DH.SAİD.MEM., 6/8; İ.HR., 302/19182; ŞD., 2512/26; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.511.

³⁷ BOA, HR.SAİD., 2/3; DH.SAİD.d., 4/120; İ.HR., 303/19209; HR.SFR.3., 316/135; 317/7; 324/105; 324/112; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.610.

³⁸BOA, HR.SAİD., 5/16; DH.SAİD.d., 10/221; İ.HR., 303/19233; Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye 1306/1888, s.612.

³⁹ BOA, HR.SAİD., 5/16; DH.SAİD.d., 10/221; İ.HR., 322/20830; 323/20849; HR.TH., 112/54.

⁴⁰ BOA, HR.SAİD., 16/25; DH.SAİD.d., 1/1032; İ.HR., 323/20849; HR.TH., 112/54.

⁴¹ BOA, HR.SAİD., 16/25; DH.SAİD.d., 1/1032; BEO., 729/54629; 740/55437.

⁴² BOA, HR.SAİD., 12/22; DH.SAİD.d., 37/223; İ.HR., 349/17; 349/28; BEO., 703/52660; 708/53080. Batavya Başşehbenderi Veliyüddin Şemsi Bey'in görevinden azledilerek Paris Başşehbenderliği'ne nakledilmesi ile 3 Eylül 1895 tarihinde ikinci defa olmak üzere Batavya Başşehbenderliği'ne Ahmed Rıfki Efendi tayin edilmiştir. BOA, HR.SAİD., 5/16; DH.SAİD.d., 10/221; İ.HR., 348/52; 348/66; BEO., 678/50831; Y.A.RES., 71/25. Ancak Ahmed Rıfki Efendi ikinci kez başşehbender olarak atandığı Batavya'ya gitmek için hazırlık yaptığı esnada görev yerine gidemeden 30 Ekim 1895 tarihinde 52 yaşında iken vefat etmiştir. BOA, HR.SAİD., 5/16; DH.SAİD.d., 10/221; BEO., 722/54102; 732/54863; 845/63310; 987/73954; ŞD., 942/18.

⁴³ BOA, HR.SAİD., 12/22; DH.SAİD.d., 37/223; İ.HR., 355/32; BEO., 981/73517; HR.TH., 199/27.

⁴⁴ BOA, HR.SAİD., 14/17; DH.SAİD.d., 52/169; İ.HR., 355/40; 355/32; BEO., 981/73517; 993/74422; HR.TH., 198/100; 199/27.

⁴⁵ Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk İzleri*, s.100-101.

Bu baskılar neticesinde o, 16 Temmuz 1898 tarihinde Liverpool Başşehbenderi Emin Bey ile becayiş ederek Batavya Başşehbenderliği vazifesinden ayrılmıştır.⁴⁶ Böylece onun yerine Liverpool Başşehbenderi Emin Bey aynı tarihte Batavya Başşehbenderi sıfatı ile tayin edilmiştir.⁴⁷

Emin Bey'in 17 Nisan 1900 tarihinde İstişare Odası muavinlerinden Sadık Belig Bey ile becayiş yapması üzerine 1900'lü yılların başında Batavya Başşehbenderliği'ne Sadık Belig Bey nakledilmiştir.⁴⁸ Sadık Belig Bey, dört yılı aşkın Batavya Başşehbenderi sıfatı ile görev yaptıktan sonra 23 Ocak 1904 tarihinde Kırım'daki Taygan Başşehbenderi Rasim Bey ile becayiş yaparak Batavya'dan ayrılmıştır.⁴⁹ Batavya Başşehbenderliği'ne ise aynı tarihte 3.000 kuruş maaş ve 4.500 kuruş tahsisat ile Rasim Bey nakledilmiştir.⁵⁰ Rasim Bey'in 14 Eylül 1908 yılında Batavya Başşehbenderliği'nden azledilerek kadro dışı kalması üzerine⁵¹ yerine Erşed Bey tayin edilmiştir. Reşet Bey olarak da anılan Erşed Bey'in bu göreve ne zaman tayin edildiği tam olarak tespit edilememekle birlikte 1910-1911 yıllarında görev yaptığı bilinmektedir. Erşed Bey'in Batavya'dan ayrılmasından sonra ise New York Başşehbenderliği'nden Refet Bey, 5 Mart 1911 tarihinde Batavya Başşehbenderliği'ne nakledilmiştir.⁵²

Son Osmanlı Batavya Başşehbenderi Refet Bey, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yılları dahil olmak üzere 1924 yılına kadar yaklaşık 13 yıl bu görevi yürütmüş ve bölgede birçok faaliyete imza atmıştır. 1923 yılına gelindiğinde ise görevinden azledilen Refet Bey, Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra 16 Mart 1924'te Ankara'ya gitmiştir.⁵³ Böylece Refet Bey, Osmanlı Devleti'nin son Batavya Başşehbenderi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de saygın devlet adamlarından biri olmuştur. Refet Bey'in Ankara'ya dönmesinden sonra Batavya Başşehbenderliği'ne Cumhuriyet'in ilk yıllarında herhangi bir atama yapılmamıştır. 1949 yılında Hollanda'nın Endonezya'nın bağımsızlığını tanimasından kısa bir süre sonra Türkiye de Endonezya'nın bağımsızlığını tanımış ve iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. İlk olarak 1954 yılında Hariciye Vekaleti'nin Cakarta'da bir elçilik açılması yönündeki teklifi İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir.⁵⁴ 1957 yılına geldiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti eski adı Batavya olan bugünkü Cakarta şehrinde bir büyükelçilik açmış⁵⁵ ve böylece 1924 yılında iki ülke arasındaki kopan bağlar yeniden tesis edilmiştir.

⁴⁶ BOA, HR.SAİD., 14/17; DH.SAİD.d., 52/169; İ.HR., 359/57; 360/17; 362/16; BEO., 1162/87102; 1291/96775; HR.SFR.3., 473/63; 473/65; HR.TH., 198/100.

⁴⁷ BOA, HR.SAİD., 18/22; DH.SAİD.d., 1/774; İ.HR., 359/57; 360/17; 362/16; BEO., 1162/8701; 1291/96775; HR.SFR.3., 473/61; 473/65; 473/66; 482/3.

⁴⁸ BOA., HR.SAİD., 12/15; DH.SAİD.d., 81/265; İ.HR., 366/56; BEO., 1473/110459; 1543/115677; Y.PRK.BŞK., 62/17.

⁴⁹ BOA, HR.SAİD., 12/15; DH.SAİD.d., 81/265; İ.HR., 387/22; 388/1; BEO., 2263/169665; 2299/172353.

⁵⁰ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 387/22; 388/1; BEO., 2263/169665.

⁵¹ BOA, HR.TH., 376/16; Eski Batavya Baş Şehbenderi Hacı Rasim Bey'in Meclis-i Mebusan'a Sunduğu Arzuhali, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul, 1326/1910, s.10-13.

⁵² BOA, İ.HR., 425/20; BOA, BEO., 3866/289889.

⁵³ BOA, HR.İM., 67/19; 239/61.

⁵⁴ BOA, 30-18-1-2/136-74-4.

⁵⁵ BOA, 30-18-1-2/146-34-7.

2. BATAVYA BAŞŞEHBENDERİ HACI RASİM BEY'İN HAYATI VE MEMURİYETİ

İsmi Mustafa İbrahim, mahlası ise Rasim Bey olan Hacı Mustafa İbrahim Rasim Bey; Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı ordusundan emekli olan Mustafa Veliyüddin Efendi'nin oğlu olup Hicri 1276 senesi Muharrem ayında (Temmuz-Ağustos 1859) İstanbul'da doğmuştur. İlk eğitim hayatına Mekteb-i Osmaniye'de başlamış ve buradaki eğitimini tamamladıktan sonra ise, Tarabya'da Enternasyonal isimli bir kolejde eğitimine devam etmiştir. Ardından Marsilya'da "Enjarde Seyanis(?)" adlı bir okula devam ederek, mutad olarak öğretilen fenni ilimlere dair dersleri tahsil etmiştir. Rasim Bey, bu okullarda eğitim ve öğretimini tamamlayıp mezun olduktan sonra diploma almış olsa da çeşitli sebeplerden dolayı bunları kaybetmiştir. Türkçe güzel yazı yazabilme kabiliyetine sahip, Fransızca ve İngilizce'ye aşina olup gerektiğinde okuyup yazabilmektedir. Ayrıca tarih ve coğrafya konularına alaka duyduğu için akıncılık, süvarilik gibi konularda bazı askeri dergi ve gazetelerde yazılar yazdığı nakledilmektedir.⁵⁶

Rasim Bey, başarılı bir eğitim ve öğretim hayatının ardından ilk memuriyetine 1873/1874 tarihinde henüz 15 yaşında iken 100 kuruş maaş ile Hassa Orduyu Hümayun Merkez Hastanesi'nde ikinci katip olarak başlamıştır. 93 Harbi olarak adlandırılan Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1876-1877) bir asker olarak görev yapmıştır. Savaş sonrasında Orduyu Hümayun'un Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde istihdam edilmiş ve savaşta gösterdiği başarılı hizmetlerinden dolayı kendisine savaştan sonra İftihar Madalyası ve Rusya Muharebesi Madalyası verilmiştir.⁵⁷ Yaklaşık yedi sene hizmet etmeye çalıştığı bu görevde iken, Rumeli Şarki, Bulgaristan Tahdid-i Hudud Komisyonlarında, Anadolu Teftiş Komisyonu ve Cezayir Bahr-ı Sefid İstihkamat Komisyonlarında Erkan-ı Harbiye'ye bağlı askeri gücün komutasından sorumlu bir yönetici olarak görev almıştır. Rasim Bey, 1879/1880 tarihinde ise ordudaki görevinden ayrılarak Kasım 1881'de maaşsız olarak Tahrirat-ı Hariciye Kalemligi'ne çırak olarak başlamıştır. 12 Nisan 1882 tarihinde 800 kuruş maaş tahsis edilen Rasim Bey, 14 Mart 1884 tarihinde ise 1.000 kuruş maaş ile Umur-u Şehbenderi Kalemi'ne memur olarak nakledilmiştir. 1887-1892 tarihleri arasında Umur-u Şehbenderi Kalemligi Kontrol Memurluğu ve birinci katiplik görevlerinde bulunan ve 10 Şubat 1882 tarihinde ilk rütbesini rütbe-i salise olarak kazanmış olan Rasim Bey, 10 Aralık 1888 tarihinde ise rütbe-i saniye sınıfı sanisine terfi edilmiştir.⁵⁸ Görüldüğü üzere Rasim Bey genç yaşta iken bir nevi stajyer olarak başladığı Hariciye Nezareti'ndeki görevlerinde hızlı bir şekilde yükselmiştir.

Mustafa İbrahim Rasim Bey, 13 Ocak 1892 tarihinde, Tebriz Başşehbenderi Sedat Bey ile becayiş etmek suretiyle, rütbe-i saniye sınıfı mütemayize rütbesine terfi edilerek, Tebriz Başşehbenderliği'ne tayin edilmiş⁵⁹ ancak burada dört ay kadar çok kısa bir süre görev yaptıktan sonra Tahran Sefareti Başkatibi İhsan Efendi ile becayiş yaparak, 16 Mayıs 1892 tarihinde Tahran Sefareti Başkatibi olarak tayin edilmiştir.⁶⁰

⁵⁶ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249.

⁵⁷ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249.

⁵⁸ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 312/19936.

⁵⁹ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 324/20961.

⁶⁰ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 325/21064; BEO., 9/652.

Rasim Bey, Tahran'da yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra, 13 Mayıs 1893 tarihinde İran'ın Sine (Sanandaj) şehrindeki başşehbender Baha Bey ile becayiş yapmak suretiyle, buraya başşehbender sıfatı ile naklen atanmış ve 28 Haziran 1893 tarihinde ise görev mahalline ulaşarak vazifesine başlamıştır.⁶¹ Rasim Bey, Sine Başşehbenderliği vazifesinde bir müddet çalıştıktan sonra izin alarak İstanbul'a gitmiştir. Ancak Rasim Bey İstanbul'a giderken Sefaret-i Seniyyenin emrine muhalif olarak Ağa Kazım isimli bir şahsı yerine vekil olarak bırakmıştır. Rasim Bey'in yerine vekil olarak bıraktığı bu şahıs Osmanlı Devleti'nin maslahatlarına ve çıkarlarına aykırı davranışlarda bulunarak mahalli hükümet ile şehbenderhane arasında zaten gergin olan ilişkileri çıkmaza sokmuş ve bunun neticesinde Osmanlı tebaasına hali hazırda var olan sataşmalar artmıştır. Rasim Bey, izinli olarak İstanbul'a gittiği sırada yaşanmış olan bu tatsız ve yersiz hadiselerden dolayı 23 Ocak 1895 tarihinde Sine Başşehbenderliği vazifesinden azledilerek yerine Hoy ve Selmas Şehbenderi Binbaşı Mustafa Bey nakledilmiştir.⁶²

Rasim Bey, yaklaşık bir yıl kadro dışında kaldıktan sonra Karadağ'daki Bar ve Ülgün Şehbenderi Serkiz Efendi'nin azledilmesi üzerine 27 Temmuz 1896 tarihinde buraya tayin edilmiştir.⁶³ Ancak görev yerine gitmek için hazırlık yaptığı sırada 28 Ekim 1896'da İngiltere'nin New Castle şehrine Osmanlı Başşehbenderi sıfatı ile nakledilmiştir.⁶⁴ New Castle'da kısa bir süre görev yapan Rasim Bey, Novorossiysk Şehbenderi Sadreddin Bey'in başka bir şehbenderliğe nakledilmesiyle 3 Ocak 1898 tarihinde boş kalan Novorossiysk Şehbenderliği'ne tayin edilmiştir.⁶⁵ Rasim Bey, Novorossiysk Şehbenderliği'nde yaklaşık üç yıl görev yaptıktan sonra 26 Şubat 1901 tarihinde Romanya'nın Karadeniz kıyısındaki en büyük liman şehri olan Köstence'ye Başşehbender olarak tayin edilmiştir.⁶⁶ Rasim Bey, H.1310 (1893-1894) senesinde İran'da görevli iken Hicaz'a hac ibadetini yapmak için gitmiştir. 6 Mayıs 1901 tarihinde ise Hariciye Nezareti'ne bir dilekçe vererek isminin ve şöhretinin Osmanlı kayıtlarına Hacı Rasim Bey olarak geçmesini ve geçmiş kayıtların düzeltilmesini talep etmiştir.⁶⁷

Hacı Rasim Bey'in, ilerleyen zamanlarda Köstence'deki mahalli hükümet ile bazı sorunlar yaşamasından dolayı Bükreş Sefareti'nden yazılan bir yazı ile başka bir yere nakledilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Hacı Rasim Bey, münhal olan Taygan (Taganrog) Başşehbenderliği'ne nakledilmiştir.⁶⁸ Hacı Rasim Bey, Taygan'da yaklaşık bir yıl görev yaptıktan sonra Batavya Başşehbenderi Sadık Belig Bey ile becayiş yaparak, 23 Ocak 1904 tarihinde 3.000 kuruş maaş ve 4.500 kuruş tahsisat ile Batavya'ya Başşehbender olarak tayin edilmiştir.⁶⁹ Rasim Bey, Batavya'da başına gelen tatsız bir olaydan kısa bir süre sonra 14 Eylül 1908 tarihinde yapılan kadro düzenlemesinde kör ve topal olduğu gerekçesiyle yaklaşık dört yıl görev yaptığı Batavya Başşehbenderliği'nden 2.000 kuruş mazuliyet maaşı verilerek, dönemin Şehbender İşleri Müdürü İsmail Bey tarafından kadro dışı bırakılmıştır.

⁶¹ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 341/12; BEO., 202/15102; HR.İD., 636/23; 636/24.

⁶² BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; BEO., 483/26195; 559/41920; HR.TH., 153/60.

⁶³ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 352/43; BEO., 818/61301.

⁶⁴ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249.

⁶⁵ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; BEO., 1065/79862.

⁶⁶ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 370/21; BEO., 1625/121870; HR.TH., 253/4.

⁶⁷ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.23.

⁶⁸ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 382/31; BEO., 1998/149824.

⁶⁹ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 387/22; 388/1; BEO., 2263/169665.

18 Ağustos 1909 tarihinde ise kendisine 1.350 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir. Hacı Rasim Bey, Batavya Başşehbenderliği vazifesinden azledildikten sonra İstanbul'a dönmüş ve başka bir memuriyette çalışmamıştır. H.1328 (Kasım-Aralık 1910) senesinde ise görevinden haksız yere azledildiğini ispat etmek için ve hakkında bahsedilen iftira ve dedikodulara cevap vermek istemiş ve bir arzuhal hazırlayarak Meclis-i Mebusan'a sunmuştur. Nitekim arzuhalinde Batavya'daki başşehbenderlik görevinden azledildikten sonra İstanbul'a döndüğünü ve Sarıyer'de Maden bağlarında bir köşkte başka bir memuriyete atanmak için beklediğini zikretmiştir.⁷⁰ Çalışkanlığı ve azmi sebebiyle birçok memuriyette görev yapmış, çeşitli rütbe, nişan ve madalya kazanmış olan Rasim Bey'in İstanbul'a döndükten sonra başka bir memuriyete tayin edilip edilmediği, başka bir memuriyette çalışıp çalışmadığı hakkında bir bilgi mevcut olmadığı gibi, ne zaman ve nerede vefat ettiği hakkında da kesin bir kayda ulaşılamamıştır.

3. HACI RASİM BEY'İN FAALİYETLERİ

5 Zilkade 1321 (23 Ocak 1904) tarihinde Batavya'ya başşehbender sıfatı ile tayin edilen⁷¹ Hacı Rasim Bey, Osmanlı Devleti'nin ve halifenin maslahat ve menfaatlerine uygun olarak vazifesini yerine getirmeye gayret etmiştir. Bölgede yaşayan Arap asıllı Müslüman eşraf ve yerli Müslüman halk ile yakın ilişkiler kurarak onların dertlerini ve sıkıntılarını dinlemiş ve çözüm üretmeye çalışmıştır. Ayrıca bir başşehbender olması sebebiyle vazifesinin gereği bölgenin durumu hakkında üst amirlerine zaman zaman raporlar hazırlayarak bilgi vermiştir.

Siyasi, idari, ticari ve dini alanda birçok faaliyette bulunan Rasim Bey, halifenin bölgedeki bir temsilcisi olarak halk ile beraber olmaya ve onların halifeye olan sevgi ve bağlılıklarını artırmaya çalışmıştır. Örneğin; 7 Temmuz 1904 tarihine denk gelen bir Cuma günü Batavya'daki Male Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra cemaatle bir araya gelen Rasim Bey onların dertlerini ve sıkıntılarını dinlemiş ve tüm cemaatin hep birlikte padişaha dua etmesine vesile olmuştur.⁷² Yine bir Ramazan Bayramı'nda bayram namazı için Batavya'ya bir buçuk saatlik uzaklıkta bulunan büyük bir camiye gitmiş ve oradaki halk bayram namazından sonra halifeye dua etmişlerdir. Daha sonra şehbenderhaneye gelen Rasim Bey burada bir bayramlaşma merasimi düzenlemiş ve Müslüman halk ile bayramlaştıktan sonra halk halifeye olan şükranlarını ve bağlılıklarını yinelemişlerdir.⁷³ Mekteplere ve bazı fakir Müslümanlara hediye olarak verilmek üzere halife tarafından gönderilen Kur'an-ı Kerimlerin gerekli yerlere ulaştırılması için teslim edilen şahısların bu Kur'an-ı Kerimleri para karşılığı sattıklarının tespit edilmesi üzerine o şahıslar hakkında gereken takibatın yapılmasını istemiş ve halifenin halka ücretsiz olarak dağıtılması için hediye ettiği bu Kur'an-ı Kerimleri yerlerine uygun bir biçimde ulaştırmaya gayret etmiştir.⁷⁴

⁷⁰ BOA, HR.TH., 376/16; Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.10-18.

⁷¹ BOA, HR.SAİD., 13/11; DH.SAİD.d., 22/249; İ.HR., 387/22; 388/1; BEO., 2263/169665.

⁷² BOA, Y.PRK.EŞA., 46/69; Y.A.HUS., 481/112.

⁷³ BOA, BEO., 3235/242605; İ.HUS., 162/37.

⁷⁴ BOA, BEO., 3025/226873.

Bölgedeki halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak, halifenin nüfuzunu artırmak ve İttihad-i İslam politikası gereğince çeşitli faaliyetlerde bulunan Rasim Bey, sömürge hükümeti görevlilerinin tüm engellemelerine ve kötü muamelelerine rağmen Batavya'daki mescid, camii ve kabristan gibi yerlerin düzenlenmesi ve tamiratları ile ilgilenmiştir.⁷⁵

Halkın ihtiyaçlarına duyarsız kalmayan Hacı Rasim Bey, devletin çıkarlarını da gözeterek Hicaz Demiryolu projesini bölge Müslümanlarına tanıtmış ve onun için yardım toplamaya çalışmıştır. Birçok engellemeler ve kötü davranışlar görmesine rağmen vasıtalı veya vasıtasız olarak 20 bin lira civarında Hicaz Demiryolu için yardım toplayarak bunları merkeze göndermiştir.⁷⁶ Ayrıca Hicaz Demiryolu için sayısız yardımda bulunan Osmanlı tebaasına mensup Arap asıllı vatandaşlara Mecid-i Nişanı verilmesi için de girişimlerde bulunmuştur.⁷⁷

Şehbenderimiz Hacı Rasim Bey Osmanlı Devleti'nin bölge ile ticaret ilişkileri kurmasının devletin menfaatine olacağını düşünmüş ve bunun için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. 28 Ağustos 1905 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, Osmanlı Devleti'nin topraklarında yetişen gıda maddeleri ile tarladan, bahçeden veya hayvanlardan elde edilen işlenmiş ürünlerin Hind Adalarına doğrudan doğruya ihraç edilmesiyle ülkenin dış ticaretine ve ekonomisine olumlu katkı sağlayacağı ve bu ürünler için yeni bir pazar kapısı açılacağını bildirmiştir. Ayrıca Rasim Bey, bölgede Osmanlı ürünlerinin sergilenmesi ve satışının yapılması için İstanbul Pazarı isminde bir ticaretgahın oluşturulmasını ve bir Osmanlı ticaret şirketi kurularak öncelikle Batavya'ya ve daha sonra da ekvator altı ülkelere ve şehirlere Osmanlı'nın imal ettiği ürünlerin ithalinin gerçekleştirilmesinin faydalı olacağını ifade etmiştir. Hariciye Nezareti tarafından Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen ve oradan da hükümete havale edilen bu teklif olumlu bulunmuş ve ilk defa Rasim Bey tarafından bölgede bir Osmanlı ticaret şirketi ve Osmanlı ürünlerinin satıldığı bir ticarethane kurulması sağlanmıştır.⁷⁸ Rasim Bey bu şirketin ve ticarethanenin faaliyet alanını artırmak ve bölgedeki diğer şehirler ile bağlantı kurabilmek için Osmanlı şehbenderi bulunmayan şehirlere şehbender atanması için tavsiyelerde bulunmuştur.

⁷⁵ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.7-8.

⁷⁶ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.8; Nitekim o, Malayca gazetelere ilan vererek Endonezyalı hacıların her birinin bu demiryoluna 7.50 Hollanda Florini bağış yapmalarını istemiştir. Batavyalı Araplara ve Endonezyalı eşraf ailelere resmi ziyaretler yaparak onlardan bağış talep etmiştir. Hollanda hükümeti böyle bir faaliyetten elbette hiç hoşnut olmamış ve hatta yardım toplama işinin önüne çeşitli engeller çıkarmıştır. Bkz., Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı Türk Tesirleri*, s.104.

⁷⁷ BOA, İ.TAL., 364/57; 407/55.

⁷⁸ BOA, BEO., 2755/20659; Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.7; Gerçekten Rasim Bey Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Müslümanlarla olan ilişkilerini ticari açıdan da geliştirmeye çalışmış ve Osmanlı ürünlerine yeni bir pazar bulmak amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. Paris üzerinden yapılan banka işlemlerinin doğrudan İstanbul'dan yapılmasını sağlamış ve nakliye şirketlerinden tenzilatlı tarifeler almayı başarmıştır. Ayrıca, üyelerinin tamamı Müslüman tüccarlardan oluşan 300 bin Florin sermayeli bir şirket kurup, ilk olarak bir kısım Osmanlı ürününün bölgeye ihraç edilmesini sağlamıştır. Rasim Bey'in Osmanlı topraklarına gelecek Batavyalı tüccarlara kolaylık gösterilmesini istemesi Osmanlı hükümetince de uygun görülmüştür. Bkz., Göksoy, *a.g.m.*, s.41-42; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1992, s.360.

Örneğin; Hind adaları ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaretin gelişmesi ve Osmanlı ticaret ürünlerine yeni bir Pazar açılması için Cava adasında önemli bir sahil ve ticaret şehri olan Semarang şehrine samimi arkadaşı Hacı Mehmed Nur Efendi'nin hem İstanbul Pazarı adlı ticaret şirketinin azalarından birisi olması hem de zikredilen şehrin eşrafından olup ticaretle meşgul olan bilgili ve tecrübeli bir şahıs olması sebebiyle bu şehre fahri şehbender olarak tayin edilmesinin uygun olacağını teklif etmiştir.⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki temsilcisi olan Rasim Bey bir başşehbender olarak Osmanlı tebaasına mensup insanların pasaport ve vize işlemleriyle ilgilenmiş ve memleketlerine dönmek isteyen çaresizlerin yardımına koşarak mağdur kimselerin geri dönmelerini sağlamıştır. Örneğin; 16 Şubat 1907 tarihinde Batavya Başşehbenderliğinden Hariciye Nezaretine gönderilen bir tahriratta Osmanlı tebaasına mensup Midilli adasından Vangel Veled-i Monal, Vis adasından Anden Veled-i Simon ve Makedonyalı Anançelov Veled-i Dematriya isimindeki üç genç Rum'un sünger avlamak için yola çıktıkları bir Yunan gemisi kaptanı tarafından önce Singapur ve Siyam'a (Tayland) götürülüp burada avlanmada çalıştırıldıktan sonra Avusturalya'ya gitmek üzere yola çıktıklarında uğradıkları Batavya limanında zikredilen kaptanın bu üç gencin pasaportlarını vererek Batavya'da terk edip gittiği bildirilmiştir. Ayrıca bu üç Rum gencin şehbenderhaneye gelerek geri dönme hususunda yardım istediklerini ve burada halen ikamet ettiklerini ve memleketlerine gönderilebilmeleri için gerekli olan 152 Osmanlı lirasının karşılanması mezkur tahriratta belirtilmiştir. 27 Safer 1325 (11 Nisan 1907) tarihinde Nezaretten gönderilen yazıda gençlerin memleketlerine dönebilmeleri için gerekli olan masrafın karşılanacağı bildirilerek gerekli yardımın şehbenderlik aracılığıyla yapılması ifade edilmiştir.⁸⁰

Rasim Bey, sadece Batavya'daki siyasi meselelerle değil diğer adalardaki olaylarla da ilgilenmiştir. Sumatra adasında genel valiye karşı olan 5 milyon civarındaki Müslümanın katılacağı bir isyanı önceden haber alıp, fikrine müracaat eden Müslümanları durdurarak, halkın desteğini ve güvenini kazanmak, dökülecek mazlum kanını önlemek amacıyla isyanın iki günde büyümeden durmasını sağladığını ifade eder.⁸¹ Rasim Bey 25 Eylül 1905 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderdiği bir yazısında, Batavya'da yaşayan Müslümanların ve Osmanlı tebaasına mensup insanların sanayi, ziraat ve ticaret alanlarında günün teknolojisinden çok geride kaldıkları belirtmiştir. Rasim Bey'e göre buradaki insanların sömürge rejimi altında yaşamaları, büyük baskı ve zulümlere maruz kalmaları ve ikinci sınıf insan statüsünde görülüp her türlü sosyal ve eğitim haklarının engellenmesi onların cahil kalmalarına sebebiyet vermiştir. Rasim Bey son olarak Batavya'daki görev süresi boyunca bölgedeki Müslümanların ve Osmanlı tebaasına mensup insanların kendisine gösterdikleri sevgi ve ilgiye layık olmak onların haklarını ve çıkarlarını korumak için tüm baskılara rağmen azimle çalıştığını bildirmiştir.⁸²

⁷⁹ BOA, HR.TH.,324/21.

⁸⁰ BOA, İ.HR., 405/35; DH.MKT., 1164/56.

⁸¹ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal.*, s.7-8; Rasim Bey'in bahsettiği isyan hareketi Cambi Sultanı Taha'nın 1904 yılında başlattığı isyan hareketi olmalıdır. Cambi hakkında Bkz., Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı Türk Tesirleri*, s.72-73.

⁸² BOA, HR.TH., 324/82.

4. HACI RASİM BEY'İN MECLİS-İ MEBUSAN'A SUNDUĞU ARZUHALİN TANITIMI

Başşehbender Hacı Rasim Bey, Batavya'daki görevinden azledildikten sonra İstanbul'a dönmüş ve tekrar görev almak için bir süre beklemiştir. Ancak kendisine görev verilmeyince İstanbul'daki ikameti sırasında H.1328 (1910) yılında uzunca bir arzuhal hazırlamış ve bunu İstanbul'daki Ermeni asıllı bir Osmanlı vatandaşının sahip olduğu Arşak Garoyan Matbaası'nda bastırdıktan sonra Osmanlı Meclis-i Mebusan⁸³ Riyaseti'ne sunmuştur. Arzuhalin dış kapak sayfasında "Batavya Baş Şehbenderi Sabıkı Hacı Rasim Bey tarafından Meclis-i Mebusan Riyaseti Celîlesine takdim kılınan arzuhal olup, tab'ı ve neşri ve furuhtî katiyen memnu' ve mucceb mesûliyetdir" başlığı yer almaktadır. Az sayıda bastırıldığı tahmin edilen bu arzuhalin basımının, çoğaltılmasının ve satılmasının kesinlikle yasak ve mesuliyeti gerektirdiği belirtilmiştir. Ayrıca, arzuhalin başlığı kapak sayfasındaki diğer yazılara göre biraz daha büyük ve dikkat çekici olarak yazılmıştır. Kapak sayfasının orta kısmında bir şiir bulunmaktadır. Sayfanın en alt kısmında ise, arzuhalin basıldığı matbaanın ismi, basım yeri ve tarihi yazılıdır. Arzuhalin kapak sayfasında yer alan bu yazılar motifli bir çerçeve içerisinde yer almaktadır.⁸⁴ Arzuhalin arka kapak sayfasına baktığımızda ise üzerinde Latin harfleriyle "Sarıyer" yazan bir mühürle mühürlenmiş ve 10 para değerindeki bir Osmanlı posta pulu yapıştırılmıştır. Bu pulun hemen üzerinde sayfanın üst kısmında ise arzuhalin gönderildiği yer ve kişinin adı yer almaktadır. En üstte arzuhalin gönderildiği yer olarak "Meclis-i Ayân" yazarken, hemen altında ise "Ayân-ı Fihham ve Ulemayı Hukukdan Atafetlû Gabriyel Efendi Hazretlerinin Huzur-u Samilerine" ifadesiyle arzuhalin gönderildiği kişi olan Ayan Meclisi üyesi Gabriyel Efendi'nin⁸⁵ adı zikredilmektedir. Ayrıca bu ifadeler koyu bir renkte rika hattı ile yazılmıştır.⁸⁶

Hacı Rasim Bey'in kaleme aldığı bu Osmanlıca arzuhali, ön ve arka kapak sayfaları hariç olmak üzere toplam 31 sayfadan oluşmaktadır. Arzuhalin birinci sayfasının en üstünde sayfadaki diğer yazılara göre biraz daha büyük yazılmış olan "Meclis-i Mebusan Riyaseti Celîlesine" ibaresi yer almaktadır. Sayfanın orta kısmında ise "Devletlü Efendim Hazretleri" şeklinde bir hitap cümlesinden sonra asıl metin başlamaktadır. Arzuhal, Rumi takvime⁸⁷ göre Teşrin-i Sani'nin başlarında 1326 senesinde, yani miladi olarak Kasım ayının başlarında 1910 senesinde İstanbul'da Babıâli Caddesi'ndeki Arşak Garoyan Matbaası tarafından örnek olarak basılmıştır. Arzuhalin meclise sunulması ve resmi bir belge olmasından dolayı dili oldukça ağır ve ağdalıdır.

⁸³ İki meclisli Osmanlı Parlamentosu'nun seçimle gelen üyelerinden oluşan kanadıdır. Meclis-i Mebusan hakkında bilgi için bkz., Ali Akyıldız, "Meclis-i Mebusan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, c. 28, s. 245-247.

⁸⁴ Arzuhalin tam künyesi şöyledir: Hacı Rasim Bey, *Batavya Başşehbender-i Sâbık-ı Hacı Rasim Bey Tarafından Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celîlesi'ne Takdim Kılınan Arzuhâl*, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul, 1326 (1910) (İnternet erişimi: <https://katalog.ibt.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=Batavya>.)

⁸⁵ Tam adı Gabriyel Noradunkyan olan Gabriyel Efendi, 1852 yılında İstanbul'da doğmuş, Paris'de hukuk ve uluslar arası ilişkiler okumuş Ermeni asıllı bir Osmanlı bürokratu, bakanlık ve meclis üyeliği yapmış bir devlet adamıdır. Sultan II. Abdülhamid tarafından 1908'de Meclis-i Âyan [Senato] üyeliğine atanmış ve mecliste çeşitli komisyonlarda görev almıştır. Bkz., Ercan Karakoç, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 157-177.

⁸⁶ Bkz., Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*.

⁸⁷ Güneşin hareketine göre belirlenen ve Osmanlı resmi ve malî bürokrasisinde yılbaşı Mart ayı olarak kabul edilen güneş takvim yılıdır. Rumi takvim hakkında bilgi için bkz., A. Necati Akgür, "Takvim", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, c.39, s.487-490.

Sayırsız Osmanlıca ve Farsça terkip bulunan arzuhalin bazı kısımlarında ayetlerden ve şiirlerden yararlanılmıştır. Ancak, açıklayıcı ve delillendirici mahiyette herhangi bir resim, kroki ve örnek şekil benzeri şeyler bulunmamaktadır. Arzuhalin orijinal iki adet Osmanlıca nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin "Osmanlı dönemi nadir eserlerin kataloglanması, dijital ortama aktarılması ve elektronik ortamda kullanıma sunulması" adlı projesi kapsamında toplanan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İnkılab Müzesi ve Kütüphanesinde 3790 sayısı ile ikinci oda, ikinci dolap üçüncü rafta yer almaktadır. Ayrıca bu arzuhale kütüphane web adresi üzerinden katalog taraması yapılarak internet üzerinden tam metin olarak erişim sağlanabilmektedir.⁸⁸

5. HACI RASİM BEY'İN YAZDIĞI ARZUHALİN İÇERİĞİ

Hacı Rasim Bey'in yazdığı toplamda 31 sayfadan oluşan arzuhalin yaklaşık ilk 18 sayfası ana metin iken devamı ise bu ana metini destekleyen çeşitli atama ve takdir belgeleri ile iki farklı konuda kaleme aldığı yazılarından oluşmaktadır. Her ne kadar arzuhalin kapak sayfasında veya ilk sayfasında bu arzuhalin niçin kaleme alındığına dair bir bilgi yer almasa da, arzuhal konu olarak Hacı Rasim Bey'in hayatı, görev yaptığı yerleri, hizmetlerini ve başarılarını, buralarda yaşadığı hadiseleri, Batavya'daki görevinden azledilmesinin öncesi ve sonrası, dilek ve şikâyetlerini ihtiva etmektedir. Ayrıca bir çeşit ekler bölümü diyebileceğimiz ilk 18 sayfadan sonraki bölümde ise ana metni destekleyen ve metnin ihtiva ettiği konulara daha bütüncül bir şekilde bakabilmek için arzuhalin sonuna bazı dilekçeler ve belgeler numaralandırılarak eklenmiştir.

Hacı Rasim Bey, Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne yazdığı arzuhaline "Devlütü Efendim Hazretleri" hitabıyla başlar ve birçok yerde memurluk yaptığını söylediikten sonra son memurluk yerinin Batavya olduğunu belirtir.⁸⁹ Rasim Bey, daha sonra arzuhalinin ekler bölümünde yer alan 1 ve 2 numaralı Nezaret yazılarını açıklamıştır. Onun Batavya'daki başşehbenderlik görevinden azledildiğini belirten bu yazılarda kendisinin kör ve kötürüm olduğu gerekçesiyle görevinden azledildiği, başka bir göreve tayin oluncaya kadar azledilme maaşının kendisine verileceği ve münasip birini vekil bırakarak hemen İstanbul'a dönmesi emredilmiştir.⁹⁰ Bu düzenlemelerle kendisinin kadro dışı kaldığını, ancak birçok kimsenin sonra tekrar görev aldığını, görevinden azledildiğini bildiren 1 ve 2 numaralı resmi yazıların Tensikat Komisyonu'na müracaat ederek tekrar incelenmesini istemesine rağmen bir sonuç alamadığını ifade etmiştir.⁹¹ Haksız yere atandığını söylediği bazı şehbenderlerden örnekler verdikten sonra kör ve total olmadığı halde kendisinin göreve döndürülmediğini ve açıkta bırakıldığını vurgular. İlk kadro düzenlenmesinde açıkta kalanların her birisinin 20'şer lira maaş aldıklarını ve 10, 15 kadar başşehbender arasında kendisinin en liyakatsız ve en aciz bırakıldığını belirtir.

⁸⁸ Arzuhalin internet web adresi: <https://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=Batavya>.

⁸⁹ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.1.

⁹⁰ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.18-19.

⁹¹ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.2-3.

Buna karşın kendisinin 35 seneden beri milletin ve devletin hizmetkârı olduğunu, 93 harbine iştirak ederek silah kuşanıp cephede siper alıp savaşmasına rağmen son bir buçuk senedir adeta aforoz edilmiş bir Hıristiyan gibi yaşadığını ve ekmek dahi alamadığını ifade etmiştir.⁹²

Şehbenderimiz Rasim Bey, iki müdür, dört beş mümeyyiz, sayısı belli olmayan memur ile idare olunan Batavya şehbender dairesini kendi başına iki sene idare ettiğini, hatta katiplik yaptığı dönemlerde emri altına çırak olarak verilip, Türkçe veya Fransızca ders verdiği memurların görevlerine devam ettiklerini ancak kendisi gibi tecrübeli memurların ise azledildiğini belirtmiştir. Ayrıca o, memuriyette varlığı ve yokluğu pek belli olmayan ve sadece aldıkları maaş ve sicil kayıtlarında ismi geçen memurların olmasına karşın, kendisinin görev yaptığı bütün yerlerde ilk önce ihtiyaçları tespit edip, bunların karşılanması için kabristan, okul, mescid, kuyu gibi hayra ve hatırlanmaya sebep olan birçok eser yaptırdığını nakleder.⁹³ Rasim Bey arzuhalinde, son memuriyet yeri olan Batavya'da görev yaptığı sürede birçok başarılarına imza attığını ve yaptığı faaliyetlerini de bahsetmiştir.⁹⁴ Kısacası Rasim Bey, tüm engellemelere rağmen azim ve istekle çalıştığını kör ve topal diye iftira atılarak Batavya'dan azledilmesine çok üzüldüğünü ve devlete olan hizmetlerini anlatarak haksız yere azledildiğini vurgulamıştır.

Hacı Rasim Bey sitemkar bir şekilde haksız yere görevden azledildiğini ve bu konudaki şikayetlerini belirttikten sonra azledilmesine sebep olan tren hadisesini ele almıştır. O, bu hadiseyi kısaca şöyle anlatır: Rasim Bey, bir konu hakkında kendisine gelecek olan telgrafın gecikmesi üzerine ve Batavya'da casusluk faaliyetlerinin fazla olması sebebiyle telgrafhaneye bizzat gitmesi gerektiğini fakat hayvanlarının hastalanmasından dolayı arabasıyla gidemediğini ve bir trene bindiğini ifade eder. Trende birinci sınıf yerde oturmasına ve elinde biletinin olmasına rağmen tren teftiş memurları kendisine hakaret ederek sözlü ve fiili saldırıda bulduklarını söyler. Rasim Bey, vagondaki halkın kendisini tanıdığını, resmi sıfatının tahkir edildiğini ve onu muhafaza gerektiğini düşünerek gayet ağırbaşlılıkla sakin bir şekilde "Tahkire ne gerek var, neden bana da selam verip biletimi kontrol etmiyorsun?" şeklinde cevap verir. Bunun üzerine teftiş memurunun sinirlendiğini ve hatta kendisini arabadan indirmeye teşebbüs ettiğini fakat güç yetiremeyince hakaret edip, ismini ve adresini teftiş defterine yazdıktan sonra fesini alıp yere atar. Rasim Bey bu hadise üzerine gerek genel valiye gerekse Batavya mutasarrıflığına ayrıntılı olarak şikâyet dilekçesi vermiş, ancak siyasi bir sıfatı olmadığı, yani konsolos olup elçi olmadığı şeklindeki saçma bir gerekçeyle şikayetin takibinin mümkün olamayacağı ve isterse pullu bir dilekçeyle Adliye Müdürlüğüne şikayette bulunması ima edilmiştir.⁹⁵ Neticede mazlum ve mağdur olarak 35 senelik tecrübeli memurunu Nezaret güya kör ve topal oldu şeklindeki bir iftira ile görevinden uzaklaştırmış ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Arzuhalinin devamında şehbenderimiz "Dünyada Osmanlı'dan başka bir devlette böyle bir olay sonucunda azledilen birinin olup olmadığını ve böyle bir olaydan sonra o devletin başka devletler nazarındaki haysiyetinin ne olacağını haddimi aşarak soruyorum" der.⁹⁶

⁹² Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.4-5.

⁹³ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.6.

⁹⁴ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.7.

⁹⁵ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.11-12.

⁹⁶ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.13-14.

Tren hadisesini anlattıktan sonra Rasim Bey, yazılı olarak tebliğ ettiği bu arzuhalinin red ve cerh edilmediği takdirde Hariciye Nezareti'nin onu harfiyen kabul etmiş olacağını söyler, emir ve fermanın kendilerinde olduğunu ifade eder. Arzuhalinin ana metin kısmı bu ifadelerle son bulur ve akabinde arzuhalini yazdığı tarihi ve yeri bildirir. Buna göre, arzuhali "Fî ibtida-i Teşrin-i Sâni sene 326" diyerek 15 Kasım 1910 civarında yazdığını, Sarıyer'de Maden Bağlarında üç numaralı köşkte ikamet ettiğini ifade etmiştir.⁹⁷ Rasim Bey'in arzuhalini yazma sebebi ve azledilme sürecini anlattığı ana metin diyebileceğimiz bu kısım 18 sayfadan oluşmaktadır. Arzuhalin 18'nci sayfasından sonrası, ekler bölümü olup arzuhali destekleyici bazı belgelere yer verilmiştir. Bunlar yukarıda bahsedilen 1908 tarihinde Hariciye Nezareti ve Şehbender İşleri Müdüriyetinden gönderilen ve görevinden azledildiğini bildiren yazılardır. Arzuhale eklenen 3 numaralı belge ise Osmanlı Devleti'nde devlet memurlarının sicil kayıtlarını içine alan Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval Defterlerinde yer alan 22/249 numaralı Rasim Bey'in sicil kaydını gösteren belgedir. Ayrıca "Takdirname ve Fihristi" başlığı altında arzuhale eklenen 4 numaralı belge ise onun görev yaptığı yerlerde aldığı teşekkür belgeleri, rütbeler, nişanlar ve madalyalar liste halinde evrak numaraları, tarihleri ve niçin verildiğine dair açıklamalarla birlikte verilmiştir.⁹⁸ Rasim Bey, arzuhaline eklediği bu belgeler ile bizlere hayatı, memuriyeti ve başarıları ile ilgili önemli bilgiler sunmuştur.

Rasim Bey arzuhalin devamında ise, Hollanda sömürge yönetimi altındaki Endonezya'da halkın çeşitli sosyal ve hukuki statülere ayrılması ve bununla ilgili sömürge hukukunu irdelemeye çalışmıştır. Hollanda sömürge yönetiminin Endonezya'daki toplumu "Avrupalı" ve "yerli" halk olarak iki sınıfa ayıran ilgili kanun maddelerini ele aldıktan sonra arzuhaline "Avrupalı ve Asyalı Farkı" başlığı altında kısa bir alt bölüm eklemiştir. Bu kısımda o, Hollanda sömürge hükümetinin Endonezya'da yaptığı toplumsal ayrımcılığa işaret etmiş ve konu hakkındaki tecrübelerini ve görüşlerini aktarmıştır. Rasim Bey, arzuhalinde Osmanlı tebaasından ve İslam dini dışındaki inançlara sahip olanların Hollanda sömürgesi altındaki Endonezya'da Avrupalı sayılmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca o, Hıristiyanlar bir değil yüz Müslümanı öldürseler bile onlara kısas edilemeyeceğini, Müslümanlar ise ister Osmanlı tebaasından isterse başka bir tebaadan olsunlar en ufak bir suç dahi işleseler sekiz yıl hapis cezası aldıklarını ve hiçbir Asyalı'nın Avrupalı statüsündeki insanları mahkemeye veremeyeceğini belirtmiştir. O, bunun gibi daha birçok hususta kanına ve gururuna dokunan ayrımcılık, adaletsizlik ve eşitsizlik olduğunu ifade etmiştir.⁹⁹

Rasim Bey Asyalı ve Avrupalı arasındaki farkı açıkladıktan sonra arzuhalinde başka bir konuyu ele alır. O, arzuhalinin sonuna Sabah gazetesinin 7594 numaralı ve 2 Teşrinievvel 1326 (15 Ekim 1910) tarihli nüshasının baş makalesini eklemiştir. "Fıkr-i Tatbiki Fıkdanı" başlığını taşıyan bu makale, belli olmayan bir fikrin uygulanması anlamına gelmektedir ve yazarı belirtilmemekle birlikte Rasim Bey tarafından yazılmış olması kuvvetle muhtemel olan bu makalede ise Osmanlı topraklarına gelecek olan Japonlar hakkında izlenecek politikaya ve Hariciye Nezareti'nin yurtdışına şehbender atamalarıyla ilgili uygulamasına değinilmiştir.¹⁰⁰

⁹⁷ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.17-18.

⁹⁸ Bkz., Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.24-26.

⁹⁹ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.28.

¹⁰⁰ Hacı Rasim Bey, *a.g.arzuhal*, s.29-31.

SONUÇ

Eski Batavya Başşehbenderi Hacı Rasim Bey; emekli askerlerden Veliyüddin Efendi adında birinin oğlu olup, asıl ismi Mustafa İbrahim Rasim Bey'dir. Hicri 1276 (1859) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Çeşitli şehirlerde devlet görevi yaptıktan sonra 1 Ocak 1904 tarihinde Batavya Başşehbenderliğine tayin olmuş ve görev yerine ulaşarak Temmuz 1904'de görevine başlamıştır. Batavya'da birçok hizmeti bulunan Hacı Rasim Bey, Hollandalılarla yaşadığı tatsız bir tren hadisesinden sonra Hariciye Nezareti'nden ve Şehbender İşleri Müdürlüğü'nden gönderilen 27 Eylül 1908 ve 6 Ekim 1908 tarihli iki resmi yazıyla 1908 yılında görevinden azledilmiştir. Azledildikten sonra İstanbul'a dönen Rasim Bey, tekrar görev almak için bir süre beklemiş, ancak görev verilmeyince Kasım 1910'da haksızlığa uğradığını ispatlamak için uzunca bir arzuhal hazırlamıştır. Hazırladığı bu arzuhali bir matbaada bastırdıktan sonra Ermeni asıllı Ayan Meclisi üyesi Gabriyel Efendi vasıtasıyla Meclisi Mebusan'a sunmuştur.

Hacı Rasim Bey'in arzuhali yaklaşık 18 sayfa ana metin ve devamında onu destekleyen çeşitli atama ve takdir belgeleri ile iki farklı konuda kaleme aldığı yazısından oluşmaktadır. Eklerle birlikte toplam 31 sayfayı bulan arzuhalin ilk ana metin bölümünde genellikle, Batavya Başşehbenderliği görevine tayini, buradaki faaliyetleri, azledilmeden önce başına gelen tren hadisesi, azledilme süreci ve şikâyetlerini konu edinmektedir. Arzuhali destekleyen belgelerde ise atama ve azil yazıları, sicil kaydı, kazandığı takdirler ve başarılarını gösteren yazılar ve bazı konular hakkındaki değerlendirmeleri yer almaktadır. Osmanlı Türkçesi'nde yazılan arzuhalinde oldukça ağdalı ve resmi usullere uygun bir dil kullanılmıştır.

Sonuç olarak Hacı Rasim Bey uzun yıllar Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak çeşitli yerlerde şehbender olarak çalışmış ve II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip yeni kurulan Meşrutiyet hükümeti tarafından görevinden azledilmiştir. Bu duygu içerisinde tekrar görev almak için arzuhalini yazmış ve arzuhalinde çeşitli konular hakkındaki görüşlerini, hayat hikayesini ve başarılarını dile getirmiş, uğradığı haksızlık karşısında yetkililere serzenişte bulunmuştur. Sultan II. Abdülhamid döneminin sadık adamlarından olduğu ve biraz da yaşının ilerlediği düşüncesiyle tekrar görev verilmediği anlaşılmaktadır. Arzuhali, bir Osmanlı başşehbenderinin hayatı ve çalışma hayatının sonuna doğru onun başına gelenler ve Endonezya'da Osmanlı başşehbenderlerinin faaliyetleri hakkında bizlere önemli bilgiler sağlamaktadır. Hacı Rasim Bey'in hayatı, memuriyeti, Batavya'daki faaliyetleri, görevinden azli, sömürge yönetimi altında yaşayan toplum kesimlerinin sosyal statüleri hakkında verdiği bilgiler bakımlarından arzuhalin kayda değer bir belge niteliği taşıdığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) Arşiv Kayıtları:

İrade Hariciye (İ.HR): BOA, İ.HR., 285/17778; 289/18146; 291/18283; 301/19085; 302/19160; 302/19182; 303/19209; 303/19233; 312/19936; 322/20830; 323/20849; 324/20961; 325/21064; 341/12; 348/52; 348/66; 349/17; 349/28; 352/43; 355/32; 355/40; 359/57; 360/17; 362/16; 366/56; 370/21; 382/31; 387/22; 388/1; 405/35; 425/20.

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO): BOA, BEO., 9/652; 202/15102; 483/26195; 559/41920; 678/50831; 703/52660; 708/53080; 722/54102; 729/54629; 732/54863; 740/55437; 818/61301; 845/63310; 981/73517; 987/73954; 993/74422; 1065/79862; 1162/8701; 1162/87102; 1291/96775; 1473/110459; 1543/115677; 1625/121870; 1998/149824; 2263/169665; 2299/172353; 2755/20659; 3025/226873; 3235/242605; 3866/289889.

Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi Belgeleri (HR.SAİD): BOA, HR.SAİD., 2/3; 5/16; 12/22; 13/11; 14/17; 16/25; 18/22.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri Fihristi (DH.SAİD.d): BOA, DH.SAİD.d., 1/990; 1/774; 1/1032; 4/120; 10/221; 22/249; 37/223; 52/169; 81/265.

Diğer Arşiv Fonları: BOA, HR.SFR.3., 316/135; 317/7; 324/7; 324/105; 324/112; 473/61; 473/63; 473/65; 473/66; 482/3. **BOA, HR.TH.,** 112/54; 153/60; 198/100; 199/27; 253/4; 324/21; 324/82; 376/16. **BOA, ŞD.,** 942/18; 2512/26. **BOA, HR.İD.,** 636/23; 636/24. **BOA, HR.İM.,** 67/19; 239/61. **BOA, Y.A.HUS.,** 174/28; 481/112. **BOA, Y.A.RES.,** 71/25. **BOA, Y.PRK.EŞA.,** 46/69. **BOA, Y.PRK.BŞK.,** 62/17. **BOA, DH.SAİD.MEM.,** 6/8. **BOA, A.DVN.NMH.,** 8/30. **BOA, DH.MKT.,** 1164/56. **BOA, İ.HUS.,** 162/37. **BOA, İ.TAL.,** 364/57; 407/55. **BOA, 30-18-1-2/136-74-4; 30-18-1-2/146-34-7.**

Kitap, Makale ve Ansiklopedi Maddeleri:

Akdemir, M. Sadık, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu’da İran Şehbenderlikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 2017, c.2, S.39, s.40-67.

Akgür, A. Necati, “Takvim”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, c.39, s.487-490.

Akpınar, Mahmut, “Osmanlı Devletinde Şehbenderlik Müessesesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001.

Akyıldız, Ali, “Meclis-i Mebusan”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, c. 28, s. 245-247.

Akyıldız, Ali, “Tercüme Odası”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, c. 40, s. 504-506.

Çakılcı, Diren, “Batavya’da Osmanlı Baş Şehbenderliği: Kuruluşu, Baş Şehbender Ali Galib Bey ve Layihası”, *International Congress Of Eurasian Social Sciences*, 2017, c.8, S.28, s.726-749.

- Devellioğlu, Ferit, “Şeh-Bender”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006, s.984.
- Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.
- Erinç, Sırrı, “Cakarta”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, c.7, s.30-32.
- Erol, Yasemin Zahide, “Şehbender Raporlarına Göre Osmanlı-Bulgaristan Ticari İlişkileri (1910-1914)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2015, c. 34, S. 57, s.221-248.
- Erol, Yasemin Zahide “Osmanlı Devletinde Şehbenderlik Paris-Londra Örnekleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Findley, Carter Vaughn, “Hariciye Nezareti”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, c. 16, s. 178-180.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “Konsolos”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, c.6, s.836-840.
- Göksoy, İsmail Hakkı, *Endonezya’da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, İSAM Yayınları, Ankara 1995.
- Göksoy, İsmail Hakkı, “Endonezya (Ülke’de İslamiyet), *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c.11, s.197-203.
- Göksoy, İsmail Hakkı, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Güneydoğu Asya Bölgesi ile İlişkileri”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, c.3, s.29-55.
- Göksoy, İsmail Hakkı, *Güneydoğu Asya’da Osmanlı Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004.
- Göksoy, İsmail Hakkı, “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, c.18, s.232-234.
- Göksoy, İsmail Hakkı, “Singapur (Tarih, Ülkede İslâmiyet)”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2009, c.37, s.250-252.
- İpşirli, Mehmet, “Elçi (Osmanlılar)”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c.11, s.8-15.
- Karakoç, Ercan, “Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 157-177.
- Kurt, Halil, “Singapur”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, c.37, s.249-250.
- Özcan, Azmi *Pan-İslamizm (Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere, 1877-1924)*, İSAM Yayınları, Ankara, 1997, s.144.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Salname-i Umur-u Nezaret-i Hariciye İkinci Def’a, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1306/1888, s.511, 610, 612.
- Savaş, Ali İbrahim, “Konsolos”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, c.26, s.178-180.
- Seben, H. Taner, *Singapur’daki İlk Temsilciliklerimiz ve Başkonsolos Ahmed Ataullah Efendi*, T.C. Singapur Büyükelçiliği Yayını, Singapur 2014. (İnternet Erişim: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/singapur_v3.pdf)
- Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317.